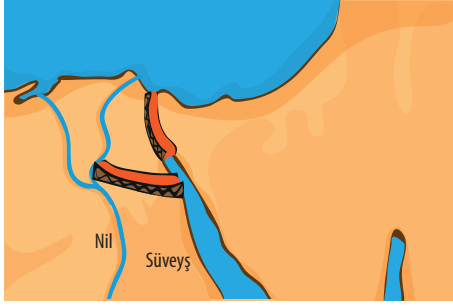

Asya'dan Afrika'ya Osmanlı'nın 16. Yüzyıl Kanal Projeleri

16. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin dünya üzerinde en geniş egemenlik alanına sahip olduğu; bununla beraber ilk çeyreği hariç, ekonomik ve politik anlamda gerilemenin gittikçe hissedildiği yılları içerir. Coğrafik keşifler sonrasında Akdeniz'deki Osmanlı limanlarının ticarî önemini yitirmesi; Amerika'ya ulaşan İspanyolların Osmanlı ülkelerinde ucuz altın ve gümüşü dolaşıma sokmaları; toprakların genişlemesi nedeniyle seferlerin güçlkle yapılması, gerilemenin önemli sebeplerinden sadece birkaçı. O günün dünyasında hem çok güçlü olup ve hem de çok büyük tehditler altında bulunan Osmanlı, bekasını korumak ve himayesi altındaki Müslüman halkları gözetmek refleksiyle, 16.yüzyılın ikinci çeyreğinden sonlarına değin, son derece parlak mühendislik projeleri geliştirdi. Bu projelerden ilk ikisi Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın; üçüncüsü, yine bir Sadrazamın, Sinan Paşa'nın çağışan bilimsel ve stratejik vizyonuna ışık tutuyor.

Süveyş Kanalı

Süveyş Kanalı Projesi (1568)

Akdeniz'den Kızıldeniz yoluyla Hint Okyanusu'na açılma amacıyla Süveyş'te bir kanal kazma projesi, Osmanlı'nın gündemine ilk olarak Hint Okyanusu'nda beliren Portekiz tehlikesi nedeniyle geldi.

Portekizlilerle mücadele Osmanlı'nın Mısır'ı, ardından Yemen ve Aden'i almasından sonra daha programlı olarak sürdürüldü. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) planlanan Hindistan seferiyle Portekiz tehlikesinin ortadan kaldırılması planlanmıştı. Bu bağlamda Süveyş'te 80 gemiden oluşan güçlü bir donanma inşa edildi (1530). İşte bu süreçte Süveyş kanalı projesi de gündeme geldi. Akdeniz'den Kızıldeniz'e ulaşması amaçlanan kanal, Nil nehriyle Süveyş arasında kazılmaya başlandı. Osmanlı'nın o dönemki arşiv belgelerinde kanalla ilgili bilgilere

ulaşımış değil. Profesör Halil İnalçık anılan ilk Süveyş Kanalı girişimini muhtemelen resmi raporlar ve seyahat günlükleri gibi yabancı kaynaklardan faydalanarak 1531-1532 yıllarına tarihlendiriyor. Bununla beraber Batılı bazı kaynaklar kanalın kazılma tarihini 1529'a kadar çekiyor.

Süveyş Kanalı kazılmasına ilişkin ikinci girişim II. Selim (1566-1574) döneminde Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın önderliğinde gerçekleşti. Osmanlı devlet kayıtlarına yansıyan bilgiler, Hint Okyanusu'nda devam eden Portekiz-Osmanlı mücadelesinde Akdeniz'deki donanmayı Kızıldeniz'e indirebilmek amacıyla, Akdeniz'le Kızıldeniz arasında bir su kanalı açılması hazırlığı olduğuna işaret ediyor. Bu amaçla Sultan II. Selim, 1568'de Mısır Valisi'ne bir ferman göndererek, ticaret ya da hac amacıyla Hint Okyanusu'nda seyreden tüccarların

ve Müslümanların Portekizlilerin saldırılarına maruz kaldığını aktardıktan sonra, Süveyş'le Akdeniz arasında bir kanal açılmasının uygun olup olmadığını araştırıp rapor etmesini istedi. Olumlu bir rapor gelmesinin ardından kanal kazılması karara bağlandı, ancak Saray içinde Sokullu'ya karşı yürütülen muhalefet ve Padişahın 1570'te Kıbrıs seferine ikna edilmesiyle uygulamaya konulamadı. Süveyş Kanalı 1869 yılında İngilizler tarafından açıldı.

Don-Volga Kanalı Girişimi (1569)

Osmanlı'nın parlak bir zekâ ve çağın aşan bir görüş kabiliyetine sahip olduğu anlaşılacak sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa'nın, güneyde Portekizlilere karşı hayata geçirmek istediği Süveyş kanalı projesinin uygulamaya sokulmamasından yılgnılığa düşmediği görülüyor. Nitekim Sokullu'yu yaklaşık bir yıl sonra Don-Volga kanalı projesinin başında buluyoruz. İnalçık'ın yaptığı etraflı araştırmalar kanal projesinin geçişinin Kanunî devrine kadar gittiğini ve İran sorunu dışında, yepyeni bir tehlike olarak kuzeyde beliren Ruslarla baş etme amacı güttüğünü ortaya koyuyor. Kanunî döneminde Astrahan ve çevresinde Müslüman halklara yapılan baskılar II.Selim döneminde artarak devam ediyordu. Hac ve ticaret yolları için Hint Okyanusu'nda Portekizlilerle

savaşmaya devam eden Osmanlı, 1568 başlarında kuzeye dönüp Astrahan seferine niyetlendi. Böylece Karadeniz'e dökülen Don ile Hazar Denizi'ne dökülen Volga (İtil) nehirleri arasında bir kanal açma projesi yeniden gündeme gelmişti.

Sokullu Mehmet Paşa tarihte geçen adıyla "Ejderhan (Astrahan) seferi" için hazırlıkları başlattı. Kış boyunca süren hazırlıklardan sonra 1569 yılının Ağustos'unda, Astrahan'ın biraz kuzeyinde tespit edilen bölgeye gelindi. Burası Eski Yunanlılar tarafından Don'un ve Volga'nın, iki ayrı denize dökülmeden önce, üzerinden geçtiği en siğ toprak olarak tespit edilmişti. Öyle anlaşılıyor ki Çerkez Kasım Paşa bölgede araştırma yaparken antik döneme ilişkin bilgiler de edinmişti.

Don Nehri'nin bir kolu olan İlovlya Çayı ile Volga'nın kolu Kamsyshinka Çayı arasındaki (şimdiki adıyla) Petrow Val kasabasının bulunduğu alanda kanal kazılmaya başlandı. Üç ay boyunca aralıksız kazıldı. Kanalın üçte biri açılmıştı. Kanal kazımında çalışmak üzere 30.000 Nogay Tatarı tutulmuştu. Tarihi Peçevî güvenlik, işe ve araç-gereç bakımından hiçbir eksik yokken, Tatarların asker arasında, bölgenin kışının üç ay erken geldiği ve dayanılmaz soğuklarda çalışmanın mümkün olmayacağı yönünde bir dedikodu yaydığını ve bunun

Don-Volga Kanalı

sonucunda askerlerin dağılıp memleketlerine döndüğünü söylüyor. Tarihçiye göre bu dedikoduyu organize eden kişinin Kırım Hanı olduğu yönünde bir kanaat vardır. Çünkü Han, Osmanlı ordusunun karadan ve denizden Kıpçak Bozkırı ve Şırvan taraflarına gidip gelmesinin Tatarları gözden düşürüp hanlığı tehlikeye atacağına inanıyordu.

Tüm bu olumsuz rüzgârlar üzerine ordu dağılmaya başlayınca, Kasım Paşa geri çekilme emri verdi (Eylül 1569). Yolda II. Selim'in, ordunun Astrahan'da kışlaması fermanı ulaştıysa da çekilme devam etti. Sıkı bir planlama, masraf ve çabayla, kanalın üçte birinin kazılmasının ardından bir ay süren zorlu çekilme sürecinde askerlerin yarısı telef olmuştu. Böylece Sokullu'nun Süveyş Kanalı projesinin ardından Don-Volga Kanalı projesi de sonlanmış oluyordu. Don-Volga Kanalı, Sovyetler Birliği'nce Osmanlı'nın

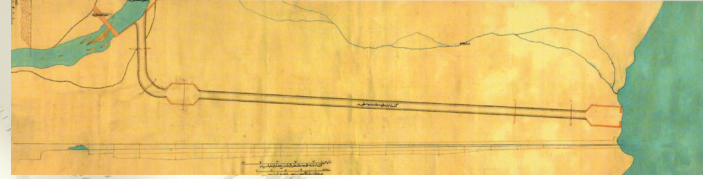
seçtiğinden farklı iki noktadan yürütülen 5 yıllık bir kazı çalışmasının ardından, 1952 yılında kullanıma açıldı.

Sakarya Nehri-Sapanca Gölü-İzmit Körfezi Kanal Projesi (1591)

Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un en önemli özelliklerinden biri, bir tür tüketim merkezi oluşuydu. Başta Saray olmak üzere başkentin her türlü tedarikini en kolay ve en masrafsız şekilde çözmeye meşeseli, her dönem önemini korudu. Bu bağlamda daha Kanunî Sultan Süleyman döneminin sonlarında (1565-66) Mimar Sinan ve Kiriz Nikola isimli usta, Sapanca Gölü ile İzmit Körfezi arasında bir kanal kazıp başkentin odun ihtiyacını bu yolla karşılamak üzere bir proje geliştirmişti. Yerinde tespit yapıp kazılacak alan ölçülmüş, yaklaşık 15 km olduğu anlaşılmıştı.

Sakarya Nehri-Sapanca Gölü-İzmit Körfezi Kanalı

19. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülen Sakarya-Sapanca-İzmit Körfezi kanal projesi (Beş Asırlık Sakarya-Sapanca-Marmara Kanal Projeleri, hazırlayan: Ö. Faruk Yılmaz, Çamlıca Basım Yayın, 2010.)

Ancak proje uygulamaya koyulacağı sırada bazı engeller ortaya çıkmış ve vazgeçilmiştir.

Çeyrek asır sonra padişah III. Murad döneminde (1574-1595) aynı proje daha da geliştirilmiş haliyle tekrar gündeme getirildi. Sadrazam Sinan Paşa, 1591'in Mart ayında, mimar ve mühendisleri bölgeye götürüp bu kez Sakarya Nehri'nden Sapanca Gölü'ne, oradan da İzmit Körfezi'ne ulaşacak bir kanallar zincirinin etüdünü yaptırdı. Matematiksel ve mühendislik hesapları kullanılarak yapılan etüdlere üç gün sürdü. Yoğun çalışmalar sonunda hazırlanan projede -bir önceki projede belirlenen 15 km'ye ek olarak- Sakarya-Sapanca arasındaki kanalın yaklaşık 4,5 km uzunlukta olacağı belirlenmişti. Böylece toplamda yaklaşık 20 km uzunluğunda bir kanal kazım projesi hazırlanıp Padişaha sunuldu. Proje Padişah III. Murad tarafından kabul gördü ve devletin her noktasına ulaşan bir ferman yayımlandı. Fermanda, bir yıl içinde ustalardan ve işçilerden oluşan tahminen 30.000 kişinin toplanması, gerekli araç-gereç ve kumanyanın hazırlanıp kazının başlatılması isteniyordu. Ancak projenin akıbeti beklendiği gibi olmadı.

Dönemi yaşayan tarihçi Selaniki, projenin uygulamaya sokulamamasının sebebinin, ileri gelen bazı görevlilerin

Padişah'ı caydırması olarak açıklıyor. Onlara göre gemiler yaptırıp donanmayı geliştirmek gibi çok daha önemli bir iş beklerken, halka ve devlete faydasız olmayan böyle bir projeyi uygulamaya koymak yersizdi. Başkentin odun ihtiyacı daha önce nasıl karşılandıysa yine aynı yollarla karşılanabilirdi. Üstelik Sadrazam Sinan Paşa, sırf kendi geleceğini garantiye almak için bu proje üzerinde ısrar ediyordu.

Sonuç olarak, neredeyse kazma vurmaya başlanacak duruma gelmiş olan Sakarya-Sapanca-İzmit kanal projesi, sıkı bir karşı propagandayla askıya alındı ve yüzyılın diğer iki parlak projesi gibi Osmanlı tarihi sayfaları arasında kaldı. Bununla beraber aynı bölgede kanal açılması amacıyla 17. ve 19. yüzyıl arasında beş ayrı proje daha hazırlandı, ancak çeşitli sebeplerle hayata geçirilemedi.

Kaynaklar

Pecevi Tarihi, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Cilt I, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
Tarih-i Selaniki, Haz. Mehmet İpşirli, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
İnalçık, H., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I, Eren Yayınları, 2000.
İnalçık, H., *Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)*, Türk Tarih Kurumu (Ayrı Basım), 1948.
Melis, N., "Some Remarks on the Idea of a Suez Canal in the 16th Century", *Eurasian Studies*, Cilt VIII, Sayı 1-2, 2010.
Sakarya-Sapanca-Marmara Kanal Projeleri, Haz. Ömer Faruk Yılmaz, Çamlıca Basım Yayın, 2010.
http://www.bscsif.ro/wp-content/uploads/2012/02/DS02_EN-Binder.pdf